

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

No2

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, fevral.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukurimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyea Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

TIJORAT BANKLARINING INVESTITSIYA LOYIHALARINI KREDITLASH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	40
Faxriddinov Temur Faxriddin o'g'li	
TEMIR YO'L YO'LLARINI TA'MIRLASH KORXONALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI.....	46
Allabergenov Sherzod Maksudbayevich	
BANKLARNI TRANSFORMATSIYALASH JARAYONIDA INVESTITSION KREDITLASHNING XORIJ TAJRIBASI.....	51
Tuxsanov Eldor Dilmurod o'g'li	
O'ZBEKISTONDA BUDJET OCHIQLIGINI TA'MINLASH BO'YICHA QONUNCHILIK BAZASINING EVOLYUTSIYASI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	55
Mamanov Alisher Umbarovich	
ENERGETIKA TARMOG'I KORXONALARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH YO'LLARI.....	60
Xamdamova Gavxar Absamatovna	
SMART UNIVERSITET MODELINING XALQARO TAJRIBASI VA UNI YANGI O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHTIRISH MASALALARI.....	65
Saloxiddinova Sitara Baxodir qizi	
IJTIMOIIY OBYEKTlarda QURILISH XIZMATLARINI MOLiyALASHTIRISHNING NAZARIY – ASOSIY TAMOIYILLARI.....	68
Gapparov Azim Qayumovich	
QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARINING ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATIGA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANI JORIY ETISH ORQALI RAQOBATBARDOSHLIKNI TA'MINLASH.....	72
Zaripov Shoxboz Alijon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINING IQTISODIY VA IJTIMOIIY BARQARORLIKKA TA'SIRI.....	75
Kolmatova Asila Menglimurod qizi	
РОЛЬ GREEN BONDS В МЕЖДУНАРОДНОЙ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	81
Н.Т. Бекназарова	
BARQAROR RIVOJLANISH SHAROITIDA EKOLOGIK BOSHQARUV VA AUDIT.....	86
Shaymatova Nargiza Ashurovna	
NORASMIY IQTISODIYOTNING MAVJUDLIGINING NAZARIY MASALALARI VA UNI ANIQLASHNING USLUBIY YONDASHUVLARI.....	93
Alimardonov G'ayratjon Nuraliyevich	
DIGITAL TWIN-BASED DECISION SUPPORT FOR COST OPTIMIZATION AND RISK MANAGEMENT IN INFRASTRUCTURE SYSTEMS.....	99
Nelyufar Umarovna Dadabayeva	
PAXTA BO'LAKCHASINING OG'MA TO'RLI YUZA SIRTI BO'YLAB HAVO OQIMI TA'SIRIDAGI HARAKATINING MATEMATIK MODELI.....	108
Karimov Abdusamat	
АДАПТИВНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ К ВНЕШНИМ РИСКАМ И ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИМ ТЕНДЕНЦИЯМ.....	115
Бабаджанов Шухрат Атахмович	
“TIBBIYOT BOZORINING UZLUKSIZ RIVOJLANISHI UCHUN MEKANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH YONDASHUVLARI”.....	120
Abdumalikov Shoxjahon Jaloliddin o'g'li	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING MEHNAT BOZORI RIVOJLANISHIDAGI ROLI VA BANDLIKKA TA'SIRI.....	124
Egamberdiyev Abdujabbor Xusanovich	

XORAZM VILOYATIDA ETNOGRAFIK TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH MEXANIZMINING AHAMIYATI	129
Ro'zimatova Shaxlo Baltaboy qizi	
THE FEAR OF MISSING OUT (FOMO) EFFECT IN ADVERTISING AND ITS NEUROPSYCHOLOGICAL IMPACT ON IMPULSE BUYING	134
Negmatov Nodir Nozimovich	
O'ZBEKISTONDA TRANSPORT XIZMATINI TASHKIL ETISHNING ASOSIY IQTISODIY KO'RSATKICHLARI VA TENDENSIYALARI TAHLILI.....	139
Aytiyeva Sevara	
TO'QIMACHILIK SANOATIDA INVESTITSION LOYIHALARNI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.....	144
Qurbonov Jasurbek Pozilovich	
YASHIL IQTISODIYOTNING MOHIYATI VA O'ZBEKISTON UCHUN AHAMIYATI.....	149
Abdullayeva Matluba Nematovna, Nuriddinov Kamoliddin Faxriddin o'g'li	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA KICHIK KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI.....	155
Axmedov Sanjar Temur o'g'li	
POPULATION IMPACT ON CONSUMER CULTURE AND NATIONAL ECONOMIC GROWTH.....	160
Rustamov Sherov Oblokulovich	
AVTOTRANSPORT KORXONALARINING IQTISODIY KO'RSATKICHLARI TAHLILI VA ULARNI YAXSHILASHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR.....	164
Laylo Akbarova, Komolov Adxam Dilshod o'g'li	
MODELING THE DIFFUSION OF DIGITAL BANKING ADOPTION IN UZBEKISTAN: EVIDENCE FROM TBC BANK USING THE BASS DIFFUSION MODEL AND A HYBRID REGRESSION APPROACH	169
Feruza Nabieva	
YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA EKOLOGIK XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBIDA AKS ETTIRISH VA BAHOLASH	176
Rabbimov Elbek Abdulloyevich, G'afforov Ilhom Ilyosjonovich, Ergashev Olloyor Furqat o'g'li	
O'ZBEKISTONNING YANGI BOZORLARGA CHIQUISHIDA FAOL MARKETING VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING INTEGRALLASHGAN MODELI.....	183
Baqoyev Sunnatillo Burxon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING ILMIY-KONSEPTUAL ASOSLANISHI.....	188
Salaydinov Shodiyor Nizom o'g'li	
TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI SIFATINI OSHIRISH VA KREDIT RISKINI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	194
Turg'unov Nodirbek Muminjanovich	
SANOAT KORXONALARI TUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI	198
Jabborov Elbek Erkin o'g'li	
SOLIQ STAVKALARINI TABAQALASHTIRISHNING TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANISHGA TA'SIRI.....	202
Abduraimova Nigora Abdugapparovna	
MINTAQALAR IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI TAFOVUTLARNI KAMAYTIRISHNI TA'MINLASHDAGI XORIJ MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	208
Egamov Temur Muzaffarovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI MOLYAVIY RAG'BATLANTIRISH IMKONIYATLARI.....	213
Baxriddinov Nodirbek Zamirdinovich	
MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA XIZMATLAR SOHASINING O'RNI VA OBYEKTIV ZARURLIGI.....	217
Achilova Firuza Kurbanovna	
INVESTITSIYALARNI JALB ETISH ORQALI MAXSUS IQTISODIY ZONALARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	222
Ergashev Olim	

KICHIK BIZNES INNOVATSION FAOLIYATINING RIVOJLANISHIDAGI ASOSIY TENDENSIYALAR	227
Amirov Zubaydulla Toir o'g'li	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA YOSHLAR TADBIRKORLIGINING O'RNI VA AHAMIYATI	233
Isakjanova Saboxat Muhamedovna	
KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA AKSIYADORLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISH MEXANIZMLARINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	238
Xakimov Uchkun Xamitovich	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA MILLIY MAKROIQTISODIY SIYOSATNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	242
Mardanova Ra'no Isakovna	
XUSUSIY VA DAVLAT SHIFOXONALARI UCHUN RAQAMLI MARKETING STRATEGIYALARINI QIYOSIY TAHLIL	246
Yakubov Temur G'anibekovich	
RAQAMLI SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMIDA RESURS SAMARADORLIGI VA IQTISODIY NATIJADORLIK MODEL	250
Ziyodullayev Qahramon	
"MILLIY TURIZM SITUATSION-MONITORING MARKAZI" VA "YASHIL TUROPERATORLAR" FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH ISTIQBOLLARI	254
Toshev Akmal Salimovich	
RISK-MENEJMENT VA MOLIVAVIY BARQARORLIK O'ZARO BOG'LIQLIGINING KONSEPTUAL MODELINI SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI	261
Madaminov Bekzod Allayarovich	
O'ZBEKISTONDA YASHIRIN IQTISODIYOT: BAHOLASH METODOLOGIYASI, DINAMIKASI VA QISQARTIRISH ISTIQBOLLARI (1996 – 2026-YILLAR TAHLILI)	266
Djumanova Rano Fayzullayevna	
OLIY TA'LIM SIFATINI BAHOLASHDA MAJMUALI DIAGNOSTIK MODELNING AMAL QILISH XUSUSIYATLARI	272
Xo'jaxanov Ma'rufxon Xamidxonovich	

OLIY TA'LIM SIFATINI BAHOLASHDA MAJMUALI DIAGNOSTIK MODELNING AMAL QILISH XUSUSIYATLARI

Xo'jaxonov Ma'rufxon Xamidxonovich

Namangan davlat texnika universiteti,
Iqtisodiyot kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim sifatining iqtisodiy talqini yoritilgan. Oliy ta'lim sifatini baholashga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar tizimli ravishda umumlantirilgan. Oliy ta'lim tizimida sifat ko'rsatkichlari hamda ularni baholash metodologiyasiga doir ilmiy xulosalar shakllantirilgan. Oliy ta'lim sifatini diagnostika qilishda qo'llaniladigan modellar ishlab chiqilgan va takomillashtirilgan. Oliy ta'lim muassasalari faoliyatining kompleks diagnostikasi ko'p o'lchamli jarayonlarni chuqur tahlil qilishga asoslanadi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, oliy ta'lim muassasasi, professor-o'qituvchi, talaba, sifat, indikator, baholash, reyting, modellashtirish, konstruksiyalash, dinamik modellar.

Abstract. The article explores the economic interpretation of the quality of higher education. Research aimed at assessing the quality of higher education is systematically summarized. Conclusions are formulated regarding quality indicators in the higher education system and the methods applied for their assessment. Models used in diagnosing the quality of higher education have been developed and improved. Comprehensive diagnostics of higher education institutions is based on the in-depth analysis of multidimensional processes.

Key words: higher education, higher education institution, professor, student, quality, indicator, assessment, ranking, modeling, construction, dynamic models.

Аннотация. В статье раскрывается экономическая интерпретация качества высшего образования. Систематизированы исследования, направленные на оценку качества высшего образования. Сформированы научные выводы о показателях качества в системе высшего образования и методах их оценки. Разработаны и усовершенствованы модели, применяемые при диагностике качества высшего образования. Комплексная диагностика деятельности высших учебных заведений основывается на глубоком анализе многомерных процессов.

Ключевые слова: высшее образование, высшее учебное заведение, профессор, студент, качество, индикатор, оценка, рейтинг, моделирование, конструирование, динамические модели.

KIRISH

Jahon miqyosida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarda oliy ta'lim muassasalarining talabalarni jalb etish va ularning ehtiyojlarini samarali qondirishga qaratilgan zamonaviy raqobat strategiyalarini ishlab chiqish masalasi dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida o'rganilmoqda. Xususan, oliy ta'lim xizmatlari sifatini iqtisodiy diagnostika qilish, sifatni ta'minlashning funksional tizimlarini shakllantirish, sohaga oid ko'rsatkichlarni ijtimoiy, iqtisodiy hamda resurs ta'minoti nuqtayi nazaridan kompleks baholash, OTMlar xarajatlari tarkibida ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan ulushni aniqlash kabi masalalar ilmiy izlanishlarning ustuvor yo'nalishlari sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning yangi bosqichida xalqaro tajribaga tayangan holda oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, OTMlarning akademik mustaqilligini kengaytirish, sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, oliy ta'limning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, xorijiy ta'lim va ilm-fan yutuqlarini faol jalb etish hamda ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish masalalariga ustuvor ahamiyat berilmoqda.

Shu bilan birga, oliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish jarayonida qamrov darajasini kengaytirish, ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlash, OTMlarning ilmiy salohiyatini oshirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy soha ehtiyojlari bilan yanada uyg'unlashtirish kabi vazifalar

dolzarbligicha qolmoqda. Shuningdek, talabalarda tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mexanizmlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yo'nalishlarda tizimli ilmiy tadqiqotlar olib borish va amaliy mexanizmlarni ishlab chiqish oliy ta'lim sifatini barqaror oshirish hamda uning raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi.

Quyida matn yuqori aniqlikda imloviy, uslubiy va terminologik jihatdan tahrir qilindi, mazmun mantiqiy izchillikda bayon etildi hamda akademik talablarga mos ravishda qayta shakllantirildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Muallif tomonidan bozor iqtisodiyoti sharoitida oliy ta'lim sifatini oshirish, oliy ta'lim tizimidagi islohotlarning mazmun-mohiyati hamda mehnat bozorining oliy ta'lim sifati ko'rsatkichlariga ta'sirini baholash metodologiyalarini o'rganishga qaratilgan xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilindi. Xususan, M. Baur, L. Barrow, L. Vlăsceanu, P. Gibbs, N. Jackson, J. Radford, S. Campbell, F. Findler, Y. Cheng kabi xorijiy tadqiqotchilar, shuningdek, A. V. Vahabov, Sh. Zohidova, S. A. Isxakova, A. A. Karimov, A. S. Kucharov, N. Mirkurbanov, N. R. Rahmonov, M. X. Saidov, A. A. Salimov, R. M. Usmonova, A. M. Qodirov va boshqa mahalliy olimlarning ilmiy ishlari mazkur tadqiqotning nazariy-metodologik asosini tashkil etdi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida oliy ta'lim tizimining joriy holati, rivojlanish tendensiyalari, boshqaruv va moliyalashtirish mexanizmlari, marketing va menejment yondashuvlari, shuningdek, ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari iqtisodchi olimlar tomonidan keng qamrovda o'rganilgan. Jumladan, oliy ta'limni modernizatsiya qilish vazifalari va transformatsiya yo'nalishlari, bozor munosabatlariga o'tish sharoitida ta'lim tizimining milliy iqtisodiyot rivojiga ta'siri, ta'lim xizmatlari bozorida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish, tadbirkorlik sohasi uchun yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy omillarini rivojlantirish kabi yo'nalishlarda ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy manbalar tahlili oliy ta'lim sifatini iqtisodiy diagnostika qilish, uning ko'p omilli ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish hamda mehnat bozori talablari bilan uzviy bog'liq holda kompleks baholash metodologiyasini yanada chuqurlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Mazkur holat tadqiqotning dolzarbligini belgilab beradi hamda ilmiy izlanishlarni yangi metodologik yondashuvlar asosida davom ettirishni taqozo etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Oliy ta'lim sifatini diagnostika qilishda qo'llaniladigan modellarni ishlab chiqish mazmunan umumqabul qilingan ilmiy tamoyillarni aniqlashtirish va tizimlashtirishdan iboratdir. Amaliyotda iqtisodiy diagnostika quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

- obyekt va iqtisodiy miqdorlarni modelashtirish maqsadini aniqlash;
- indikatorlarni belgilash (zarur ko'rsatkichlarni aniqlash);
- modeldagi indikatorlar kompozitsiyasini shakllantirish;
- natijalarni o'lchash va tahlil qilish.

1. Indikatorlarni ishlab chiqish ("jarayon" bosqichi). Ushbu bosqichda obyekt xususiyatlarini ifodalovchi ko'rsatkichlar tanlab olinadi. Obyektning muhim belgilarini tushunchalar orqali ifodalash va tahlilni qulaylashtirish maqsadida ular tarkibiy qismlarga ajratiladi. Ko'rsatkichlar miqdoriy va sifat jihatlari bo'yicha tanlanadi hamda yagona tizimga integratsiya qilinadi. Har bir ko'rsatkichning mazmuni, vazifasi va amaliy ahamiyati aniq belgilab beriladi.

2. Model konstruksiyasini ishlab chiqish va baholash ("baho" bosqichi). Mazkur bosqichda model sxemasi tanlanadi va uning asosida konstruktiv model yaratiladi. Bunda:

- ko'rsatkichlar doirasi va chegaralari aniqlanadi;
- zarur hollarda indikatorlar indekslarga birlashtiriladi;
- o'zaro bog'liqliklarning tahliliy ifodasi ishlab chiqiladi;
- modelning maqbul shaklini yaratish metodi tanlanadi;
- matematik model tuziladi va uning tahlili amalga oshiriladi.

Shuningdek, ko'rsatkichlar uchun metrik va nometrik shkalalarni asoslab belgilash ushbu bosqichning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

3. Omillar ta'sirini o'lchash va xulosa chiqarish ("xulosa" bosqichi). Avvalo mavjud axborot bazasining sifati baholanadi. Indikatorlarni o'lchash jarayoni rejalashtiriladi va amalga oshiriladi. Tanlangan metod va algoritmlar asosida ma'lumotlarga ishlov berilib, natijalar umumlashtiriladi. Aniqlangan tafovutlar tahlil qilinadi hamda omillar kesimida chuqur baholash o'tkaziladi. Tahlil jarayonida xususi ko'rsatkichlar hisob-kitobi bilan bir qatorda kompleks baholash ishlari ham tashkil etiladi.

Masalan, 2016-yilda O'zbekiston Respublikasida dunyoning yetakchi 300 taligiga kiruvchi xorijiy oliy ta'lim muassasalari tajribasi asosida quyidagi ko'rsatkichlar yig'indisi orqali ta'lim sifati indeksi ishlab chiqilgan:

- PhD darajasiga ega professor-o'qituvchilar ulushi;
- ta'lim berish sifati darajasi (talabalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari asosida);
- o'qituvchilar tomonidan chop etilgan darslik va o'quv qo'llanmalari soni;
- chet ellik o'qituvchi va talabalar ulushi;
- xorijiy OTMLar bilan almashinuv dasturlari soni;
- chet tilida olib boriladigan ta'lim yo'nalishlari va kurslar soni;
- professor-o'qituvchilarning chet tillari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini egallaganlik darajasi;

- laboratoriya va yordamchi jihozlardan o'quv jarayonida foydalanish darajasi.

Ko'p sonli ko'rsatkichlardan iborat bunday tizim modellashtirish maqsadiga muvofiq ravishda normativ vazifani bajaradi, deskriptiv model esa mavjud holatni tizimli va xolis aks ettiradi. Har ikkala yondashuvda ham ko'rsatkichlarni izchil tartiblashtirish muhim ahamiyatga ega.

Ko'rsatkichlarni tizimlashtirishning ilmiy ahamiyati. Indikatlarni tizimli ravishda tartiblashtirish axborot yo'qotilishini minimallashtiradi va har bir ko'rsatkichning tizimdagi o'rnini aniq belgilash imkonini beradi. Bu yondashuv turli omillarning ta'sirini alohida va aniq baholashga xizmat qiladi.

Diagnostic model ko'rsatkichlarni yagona tizimga birlashtirish, ularning o'zaro ta'sirini hamda natijalarga ta'sirini miqdoriy va sifat jihatdan ochib berishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, tizimning emergent xususiyatlarini baholash imkonini ham ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan indikatorni tizimning boshlang'ich eksperimental elementi sifatida qarash mumkin.

Indikatorni asoslash, tanlash, ishlab chiqish va qo'llash muayyan ilmiy tartib asosida amalga oshiriladi. Modelga ko'rsatkichni kiritish jarayoni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- konseptualizatsiyalash (nazariy asoslash);
- formalizatsiyalash (aniq shaklga keltirish);
- operatsionalizatsiyalash (amaliy qo'llash).

Belgilar fazosi va ko'rsatkichlar fazosi. Modelda qo'llaniladigan har bir ko'rsatkich obyektning muayyan xossalari ifodalashga xizmat qiladi. Shu bois belgilar fazosiga mos ravishda ko'rsatkichlar fazosini shakllantirish zarur. Buning uchun belgilar tizimi oldindan tadqiq qilinadi va ularni turkumlash asosida indikator turlari ajratiladi.

Ko'pincha indikatorlarni umumlashtirish (agregatlash) zarur bo'ladi. Bu jarayon indikatorlar orqali ifodalanadigan ko'p o'lchamli xususiyatlarni dastlabki tahlil qilish asosida amalga oshiriladi. Natijada integral ko'rsatkichning turi (metrik yoki nometrik) aniqlanadi.

Aniqlik va metrologik talablar. Modellashtirish maqsadi va obyekt xususiyatlaridan kelib chiqib, indikatorlar yetarli aniqlikka ega bo'lishi lozim. Shu sababli dastlab aniqlik tahlili o'tkaziladi. Natijaviy ko'rsatkich va indikatorlar uchun mos shkalalar turi belgilanadi hamda ularning zarur metrologik aniqlik darajasi aniqlanadi.

Mazkur jarayonlar natijasida model o'rganilayotgan obyekt yoki hodisaning makon-zamon koordinatalaridagi holatini konstruktiv va ilmiy asosda ifodalash imkonini beradi.

Operatsionalizatsiya bosqichi. Operatsionalizatsiya — operatsional diagnostik modelni ishlab chiqish jarayonidir. Operatsional model miqdoriy identifikatsiyalangan model sifatida talqin etiladi. Ushbu bosqichda indikatorlar bilan quyidagi amaliy taomillar bajariladi:

- indikatorlar to'plamini shakllantirish (o'lchash mumkin bo'lgan indikatorlarni tanlash va ishonchli axborot manbalarini aniqlash);
- modelni konstruksiyalash (indikatorlar va natijaviy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni miqdoriy ifodalash);
- modellashtirishning erishilishi mumkin bo'lgan aniqlik darajasini belgilash;
- integral ko'rsatkichning taqqoslanuvchanligini aniqlash;
- diagnostik modelning qo'yilgan talablarga muvofiqligini baholash;
- zarurat tug'ilganda model konstruksiyasini takomillashtirish.

Bayon etilgan taomillar model, indikatorlar tizimi, obyekt, natijaviy ko'rsatkichlar va shkalalar uchun umumiy metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ular modelni takomillashtirish, ilmiy aniqlikni oshirish hamda xulosalarning umumlashtirish darajasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

OTM faoliyatining kompleks diagnostikasi. OTM faoliyatining kompleks diagnostikasi ko'p o'lchamli jarayonlarni tadqiq etishga asoslanadi. Shu bois integral ko'rsatkichlardan foydalanish orqali o'zgarishlarning umumiy xususiyatlari aniqlanadi. Biroq xulosalarni faqat integral ko'rsatkichlar bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. Ilmiy asoslangan va obyektiv bahoga erishish uchun integral ko'rsatkich negizida yotuvchi alohida ko'rsatkichlarning ham batafsil tahlili zarur.

Tizimli yondashuv "umumiydan xususiyga tomon" tamoyiliga asoslanadi va iqtisodiy diagnostikani ko'p darajali tuzilma sifatida tashkil etishni taqozo etadi. Jumladan:

- birinchi daraja – OTM faoliyatining integral ko'rsatkichlarini hisoblash va ularni tahlil qilish asosida umumiy holatni baholash;

– ikkinchi daraja – integral baholash aniqligiga ta'sir ko'rsatadigan omillarni aniqlash;
 – uchinchi daraja – rivojlanishni takomillashtirish imkoniyatlarini belgilash va natijalarga ta'sir etayotgan asosiy omillarni ko'rsatib berish;

– to'rtinchi daraja – tegishli omillar ta'sirining sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash va chuqur tahlil qilish.

Mazkur darajalarni muayyan ma'noda diagnostika bosqichlari sifatida talqin qilish mumkin. Ular tahlil chuqurligi, ko'rsatkichlar soni, batafsillik darajasi, tahlil uchun ajratiladigan vaqt va xulosalarning aniqligi bilan farqlanadi.

Oliy ta'lim sifatini diagnostika qilish qo'yilgan maqsadlarga bog'liq holda mavjud axborot bazasi, dasturiy ta'minot, texnik imkoniyatlar va kadrlar salohiyatiga tayangan holda turli darajada detallashtirilgan shaklda amalga oshiriladi.

Diagnostika darajalari. Umuman olganda, diagnostika darajalarini ikki asosiy guruhga ajratish mumkin:

1. Faoliyatning ekspress-diagnostikasi;
2. Detallashtirilgan (chuqurlashtirilgan) tahlil.

Ekspress-diagnostika. Ekspress-diagnostikaning maqsadi o'rganilayotgan faoliyatning holati va dinamikasini tezkor, sodda va ko'rgazmali algoritmlar asosida umumlashtirilgan tarzda baholashdir. Odatda bunda integrallashgan ko'rsatkichlar asosida dastlabki xulosa chiqariladi.

Ekspress-diagnostika alohida e'tibor talab qiluvchi yo'nalishlarni aniqlash, ularning turli belgilar bo'yicha xususiyatlarini belgilash hamda keyingi batafsil tahlil zaruratini asoslab berishga xizmat qiladi. Uning vazifasi faoliyat natijalarini chuqurlashtirilgan o'rganish yo'nalishlarini ko'rsatib berishdan iborat.

Ekspress-diagnostikaning birinchi bosqichi integral baholashlarni hisoblashdan iborat bo'lib, bunda diagnostik normativ modellarga tayaniladi. Chunki integral baholashlar aynan shunday modellarda asoslanadi. Ushbu jarayon obyekt va undagi jarayonlarning holatini qayd etish hamda rivojlanishni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga imkon yaratadi.

Buning uchun holatga ta'sir etuvchi omillar aniqlanadi va ularning natijalarga ta'siri baholanadi. Shu sababli ekspress-diagnostikaning ikkinchi bosqichida integral baholash darajasiga ta'sir ko'rsatgan omillar aniqlanadi. Omil sifatida muayyan ko'rsatkich yoki ko'rsatkichlar guruhiga ta'sir qiluvchi sabablar va elementlar ko'rib chiqiladi.

Detallashtirilgan (chuqurlashtirilgan) diagnostika. Detallashtirilgan diagnostikada obyektga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash bilan bir qatorda, ularning ta'sir darajasi ham aniq va ishonchli baholanadi. Buning uchun iqtisodiy va matematik tahlilning turli usullaridan foydalaniladi.

Tartiblashtirilgan omillarga asoslangan normativ modellar qo'llanilganda natijaviy ko'rsatkich sifatida haqiqiy ko'rsatkichlar bilan normativ modeldagi ko'rsatkichlar o'rtasidagi yaqinlik darajasi baholanadi. Diagnostik normativ modelni shakllantiruvchi ko'rsatkichlar omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Omillar bo'yicha tahlilning asosiy vazifasi – natijaviy ko'rsatkichdagi miqdoriy o'zgarishlarning qaysi qismi diagnostik normativ modelni shakllantiruvchi ko'rsatkichlar tizimidagi o'zgarishlar bilan bog'liqligini aniqlashdan iborat. Bunday yondashuv tizim ichidagi o'zaro bog'liqliklarni chuqurroq anglash va boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash imkonini beradi.

$$\Delta B = \Delta B(x_1) + \Delta B(x_2) + \dots + \Delta B(x_n)$$

bu yerda:

ΔB – barcha ko'rsatkichlar o'zgarishi ta'siri ostida haqiqiy tartiblanishning normativda belgilangan ko'rsatkichlar tartiblanishiga yaqinligini baholashdagi umumiy o'zgarish;

$\Delta B(x_i)$ – yaqinlikni baholashning x_i omil harakati ta'siri ostida yuzaga kelgan o'zgarishi.

Umumiy baholashni omillar kesimida ajratish har doim ham maqbul natija bermasligi mumkin. Chunki omillarning absolyut miqdorlaridan makon va zamon bo'yicha taqqoslashda foydalanish qo'shimcha metodologik masalalarni ko'rib chiqishni talab etadi. Shu sababli asosiy masala bilan bir qatorda quyidagi vazifalar ham shakllantiriladi:

– ikkinchi masala sifatida i-omil ta'sirida natijaviy ko'rsatkichning bazis darajaga nisbatan necha foizga o'zgarganligini aniqlash;

– uchinchi vazifa sifatida i-omil ta'sirida natijaviy ko'rsatkich umumiy o'zgarishining qanchalik qismi foiz hisobida shakllanganini aniqlash.

O'lchanadigan (metrik) omillardan tuzilgan tizimlarda omillar ta'sirini aniqlashning turli metodlari ishlab chiqilgan. Ularning barchasi mazmunan bitta vazifani hal etadi — omillar o'zaro bog'liq emas, degan shartli faraz asosida natijaviy ko'rsatkich o'sishini omillar bo'yicha alohida tarkibiy qismlarga ajratish. Bunda alohida omil ta'sirini boshqa omillardan mustaqil ravishda baholash nisbatan murakkab hisob-kitoblarni talab etadi.

Natijaviy ko'rsatkichni omillar kesimida to'liq tarkibiy qismlarga ajratish ko'proq nazariy ahamiyat kasb etadi. Chunki amaliy jarayonda biror omilni butunlay ajratib ko'rib chiqish mumkin emas — omillar o'zaro bog'liq holda faoliyat ko'rsatadi. Shu bois amaliy qarorlar qabul qilishda omillarning o'zgarish tendensiyalarini, ularning

natijaviy ko'rsatkich dinamikasiga ta'sir yo'nalishini aniqlash ko'proq ahamiyat kasb etadi. Statistik baholash esa ushbu jarayonni miqdoriy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

Metrik bo'lmagan modellardan foydalanish omillar bo'yicha tahlilning maxsus metodlarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Integral baholashga omillarning ta'sirini aniqlash usullari diagnostik normativ model formulalariga, ya'ni tanlangan model turiga (chiziqli, egri chiziqli va boshqalar) bog'liq bo'ladi.

Dinamik normativ modellarda natijaviy ko'rsatkichni (tartiblashtirilgan juftliklar yaqinligini baholashni) omillar kesimida ajratish o'sishni hamda ko'rsatkichning absolyut miqdorini hisoblash imkonini beradi.

Omillar bo'yicha tahlil natijalaridan foydalanishni qulaylashtirish va ko'rgazmalilikni oshirish maqsadida har bir ko'rsatkichning integral baholashdagi umumiy o'zgarishdagi ulushini foiz hisobida ifodalash mumkin. Bu yondashuv tahlil natijalarini tushunarli va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun qulay shaklda taqdim etishga xizmat qiladi.

$$d_i = \frac{B^*(x_i)}{B^*} \times 100\%$$

bu yerda:

d_i – i-omil ta'siri ulushi;

$B^*(x_i)$ – i-omil o'zgarishining integral ko'rsatkich o'zgarishiga ta'sir miqdori;

B^* – integral baholash B ning umumiy pasayish darajasi.

Masala ushbu ko'rinishda qo'yilganda quyidagi tenglik o'rinli bo'ladi:

$$\sum b_i = (1 - B) \times 100\%$$

Omillar bo'yicha tahlil obyekt faoliyatini takomillashtirish nuqtai nazaridan ustuvor e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan ko'rsatkichlarni aniqlash va tartiblashtirish imkonini beradi. Buning uchun integral ko'rsatkich o'zgarishini omillar kesimida tahlil qilish jarayonida olingan koeffitsientlar o'zaro taqqoslanadi:

- d – natijaviy ko'rsatkichning ortishiga omillarning ta'sir darajasini ifodalaydi;
- b^+ – omillarning natijaviy ko'rsatkich o'sishiga amaldagi ijobiy ta'sirini ko'rsatadi;
- b^- – omillarning natijaviy ko'rsatkich dinamikasidagi kamayish yo'nalishidagi ta'sirini baholaydi.

Har bir alohida ko'rsatkichning dinamikasi uning boshqa ko'rsatkichlar bilan o'zaro bog'liqligiga (inversiyalanish darajasiga) bog'liq holda turlicha natijalarni yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, ta'lim uchun to'lov miqdori bozor tamoyillari asosida shakllantirilgan sharoitda uning yuqori darajasi OTMning yuqori nufuzi va ta'lim sifati bilan izohlanadi. Biroq ta'lim sifati ko'rsatkichlarining pasayishi to'lovlar bo'yicha tushumlar hajmiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kompleks tarzda baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Buzilishlar matritsasi va tizimli tahlil. Buzilishlar matritsasi — bu muammolarni ko'rgazmali ifodalash hamda ularning tahlil qilinayotgan obyekt faoliyatidagi tizimli yoki tasodifiy xususiyatga egaligini aniqlash vositasidir.

Buzilishlarni tahlil qilishda bajarilmagan normativ nisbatlar, ayniqsa avvalgi davrlarda bajarilib, hisobot davrida bajarilmagan nisbatlarga alohida e'tibor qaratish lozim. Amaliyotda samaradorlikni oshirish imkoniyatlari ko'pincha aynan shu yo'nalishlarda namoyon bo'ladi.

Shu maqsadda buzilishlar matritsasi bir necha davrlar kesimida tuziladi va ular asosida o'zgarishlar D-matritsasi shakllantiriladi. Mazkur matritsaning d-elementlari omillar o'zaro bog'liqligidagi mutanosibliklar qaysi yo'nalishlarda o'zgarayotganini aniq ko'rsatadi.

Muammolar turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin. Ular:

- tasodifiy va bir martalik;
- yoki jarayonlarning tizimli takomillashtirishni talab etuvchi jihatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Shu bois davrlar davrga takrorlanib kelayotgan barqaror nomutanosibliklarga alohida e'tibor qaratish zarur. Ular tizimni yanada takomillashtirish uchun muhim diagnostik signal vazifasini bajaradi.

Turli davrlar uchun tuzilgan buzilishlar matritsalarining mos elementlari yig'indisini tartibli joylashtirish orqali barqaror nomutanosibliklarni aniqlash va ularning sabablarini chuqurroq tahlil qilish mumkin. Obyekt faoliyatini o'rganishda takrorlanish darajasi yuqori bo'lgan mutanosiblik o'zgarishlari ustuvor ravishda tahlil qilinishi maqsadga muvofiqdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Diagnostik model OTM faoliyati natijalarini takomillashtirishga, xususan, ta'lim sifati oshirishga xizmat qiladigan chora-tadbirlarning muqobil variantlarini tanlash mezonlarini ham o'z ichiga olishi lozim. Ta'lim jarayoni natijalarini baholash axborotni yig'ish va tahlil qilish jarayonlarini diagnostikaning boshqa tarkibiy elementlari

bilan uzviy bog'laydi. Shu asosda diagnostika foydali natijalarga erishish uchun zarur resurslarni oqilona tanlash va samarali amalga oshirishga ko'maklashadi.

Diagnostikada qo'llaniladigan metodlar va baholash mexanizmlari faqat mavjud holatni qayd etish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Aksincha, ular OTM faoliyati strategiyasi va taktikasini takomillashtirish, rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashtirish hamda boshqaruv qarorlarini o'z vaqtida qabul qilish imkonini berishi zarur.

OTM faoliyati uchun diagnostik modellarni ishlab chiqishda muhim masalalardan biri turli maqsadlarda qo'llanilayotgan ko'rsatkichlar (indikatorlar)ni ilmiy asosda umumlashtirishdir. Muayyan hodisa yoki vaziyatni tavsiflashda umumlashtiruvchi baholash axborotning muhim manbai hisoblanadi. Ko'pgina tadqiqotlarda bir nechta mezonlar asosida integral ko'rsatkichlarga murojaat qilinishi aynan shu ehtiyoj bilan izohlanadi.

Diagnostik model muayyan ko'rsatkichlarni yagona tizimga birlashtirishni, ularning o'zaro ta'siri hamda natijalarga ta'sirini miqdoriy va sifat jihatdan ochib berishni, shuningdek tizimning emergent xususiyatlarini baholashni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan ko'rsatkich yoki indikator tizimning boshlang'ich eksperimental elementi sifatida qaralishi mumkin.

Indikatorni asoslash, tanlash, ishlab chiqish va qo'llash muayyan ilmiy bosqichlar asosida amalga oshiriladi. Modelga ko'rsatkichni kiritish jarayoni quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- konseptualizatsiyalash (nazariy asoslash);
- formalizatsiyalash (aniq shaklga keltirish);
- operatsionalizatsiyalash (amaliy qo'llash).

Shunday qilib, diagnostik model OTM faoliyatini tizimli ravishda baholash, rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash hamda samarali boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish uchun metodologik asos vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги ЎРҚ-637-сонли “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. URL: <https://lex.uz/docs/5013007>
2. Багаутдинова Н. Г. Менеджмент качества в вузе // Стандарты и качество. – М., 2003. – № 1. – С. 86–88.
3. Васильев Ю. С., Глухов В. В., Федоров М. П. Экономика и организация управления вузом. – М.: Лань, 2004. – 608 с.
4. Васильева Е. Ю. Системный мониторинг качества образовательной среды вуза // Университетское управление: практика и анализ. – М., 2008. – № 2. – С. 24–35.
5. Гулямов С. Нужны инвестиции в капитал мозга // Правда Востока. – 14 ноября 2018 г.
6. Исхакова С. А. Хизмат кўрсатиш соҳаси ходимлари даромадларини ошириш ва таркибини такомиллаштириш стратегияси (олий таълим хизматлари соҳаси мисолида): и.ф.ф.д. (PhD) дисс. автореф. – Самарқанд: СамИСИ, 2019. – 63 б.
7. Салимов А. А. Таълим соҳасида инсон тараққиёти концепциясининг асосий йўналишлари: и.ф.ф.д. (PhD) дисс. автореф. – Самарқанд: СамИСИ, 2019. – 57 б.
8. Усмонова Р. М. Таълим хизматлари бозорида иқтисодий муносабатларни такомиллаштириш (олий таълим мисолида): и.ф.н. дисс. автореф. – Т., 2011. – 25 б.
9. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги расмий маълумотлари. URL: <https://www.edu.uz/uz>
10. QS World University Rankings. International Indicators. URL: <https://www.qs.com/international-indicators>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>